

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Krzysztofa Małka pt: Prawosławna teologia zwierząt w eseistyce Tatiany Goriczewej, Sosnowiec 2025 ss. 375 – napisana na Wydziale Humanistycznym UŚ pod kierunkiem prof. UŚ dr hab. Justyny Tymienieckiej-Suchanek.

Problematyka świata zwierząt między innymi ze względu na swoją wielowymiarowość i złożoność stanowi wciąż tylko określone tło rozważań teologicznych. Jest tak nie dlatego, że teologia ma nie wiele do powiedzenia lub woli zachować w tym zakresie powściągliwość. Wynika to raczej z przedmiotowej i bezpośredniej koncentracji na wydarzeniu osobowych relacji człowieka z Bogiem. Owa dziedzina inspiracji teologicznej powoduje, że inne przestrzenie świata materialnego, w tym związane ze stworzeniem pozaludzkim, są traktowane niejednokrotnie z dużym dystansem. W rezultacie przekłada się to na znaczący niedostatek wyrazistych poglądów i systematycznej doktryny w odniesieniu do stworzenia zwierzęcego. Sytuacja ta dotyczy ogólnie całego nurtu religii chrześcijańskiej, nie wykluczając teologii katolickiej i prawosławnej. Jednocześnie warto nadmienić, że zarówno katolicyzm i prawosławie, jeśli w wielu obszarach nauki teologicznej pozostają wobec siebie w opozycji lub trwale polemizują, to w tematyce zwierząt utrzymują „konsensus” zachowawczy.

Tymczasem dziś zmienia się w społeczeństwie ludzkim nastawienie względem środowiska naturalnego, a wraz z nim co do uwarunkowań panujących w tzw. świecie zewnętrznym, to znaczy zwierzęcym, ekologicznym, itp. Teologia jako nauka podejmująca całościową refleksję o pierwotnym powołaniu stworzenia i jego przeznaczeniu w żadnym razie nie może pozostawać obojętna na nowe wyzwania, które potrzebują także jej konkretnych wskazań odnośnie obecnego i przyszłego losu zwierząt. Dlatego z dużym uznaniem należy przyjąć fakt pojawienia się aktualnie w przestrzeni naukowej pracy doktorskiej mgr Krzysztofa Małka o prawosławnej teologii zwierząt w eseistyce Tatiany Goriczewej. Doniosłość przedłożonej rozprawy wydaje się być tym większa, gdyż dotyczy wizji świata zwierząt proponowanej przez osobę reprezentującą przynajmniej w jakimś wymiarze odrębną (rosyjską) tradycję prawosławną. Ponadto poglądy Goriczewej na tematy zwierzęce, ekologiczne, itp. zostają wyrażone w oparciu o szczególny gatunek literacki, jakim jest eseistyka. Dzięki temu rosyjska myślicielka nie wiąże się ze schematami teoretycznymi choćby natury ściśle teologicznej lub religioznawczej. Przy tym jej twórczość, jak podkreślono we wstępie pracy, odzwierciedla rozmaite doświadczenia osobiste: feministyczne, filozoficzne, dysydenckie i teologiczne (por. s. 7).

Trzeba przyznać, że wielostopniowa warstwa poznawcza Goriczewej nie jest wcale łatwa w identyfikacji ani podlegająca skutecznej interpretacji. Tym bardziej w tak niezwykłych sferach, jakimi są: stworzenie, materia nieożywiona, świat zwierząt, ekologia,

ekoteologia i zoteologia. Tutaj oprócz niezbędnych kompetencji potrzebne są jeszcze wewnętrzna motywacja i należna konsekwencja w eksploracji pola badawczego. Taką wszechstronną dyspozycję wykazuje z pewnością doktorat, który wspólnie ze swoją promotorką przystąpił w pierw do dogłębionej analizy teologii zwierząt Goriczewej w ramach realizacji projektu naukowego w związku z Preludium Bis 2 na podstawie decyzji numer UMO-2020/39/O/HS2/02968 (s. 9). A następnie zdecydował się na publikację własnych wyników badawczych, stanowiących efekt długotrwałych poszukiwań i przedmiotowych rozwiązań w wybranym temacie. Końcowym następstwem działań doktoranta jest finalizacja postępowania o awans naukowy na stopień doktora nauk humanistycznych.

1. Struktura i właściwości pracy

Praca doktorska mgr Krzysztofa Małka składa się ze wstępu, czterech rozdziałów z podrozdziałami, zakończenia i bibliografii. W rozbudowanym wstępie doktorant przedstawia w wymierny sposób twórczość Goriczewej, tłumaczy znaczenie i cel tematu dysertacji, jej merytoryczną zawartość i odbiór w świecie nauki. Rozdział pierwszy został zatytułowany *Antropologia*, w którym są przybliżone znaczące intuicje filozoficzne traktujące o człowieku jako istocie twórczej. Na początku K. Małek przytacza ważne elementy biografii rosyjskiej eseistki wraz z ukazaniem drogi ewolucji jej filozoficznej myśli. Istotny akcent jest tu położony na rolę prawosławnej szkoły teologicznej w Paryżu, która zasadniczo wpłynęła na uformowanie i dojrzałość religijnych poglądów Goriczewej. W drugim podrozdziale przeprowadzono analizę i porównanie pewnych ujęć filozoficzno-teologicznych należących do przedstawicieli prawosławnej szkoły francusko-rosyjskiej i myślicieli zachodniego nurtu doktrynalnego, mających wspólnie duże oddziaływanie na formę i treści twórcze Goriczewej przede wszystkim w zakresie antropologii, ekoteologii i zooteologii. Zamyka tę część pracy dowodzenie o idei Innej/Innego w relacji do feminizmu i rzeczywistości zwierzęcej według dzieła Córki Hioba. W tym ukazanie roli człowieka jako *primus inter pares*.

W rozdziale drugim podjęto temat *Ekoteologii*, z jednoczesnym rozwinięciem i omówieniem specyfiki i priorytetów danej dziedziny. Jako odpowiednią podstawę do wykładu wykorzystano kontekst historyczny ekoteologii w Polsce, ale także koncepcje teoretyczne oparte na chrześcijańskich badaniach na świecie zajmujące się ekologią. Punktem odniesienia stają się tu znaczące publikacje anglojęzyczne, w których problematyka ekologiczna przyjmuje charakter ogólnoświatowy. Twórczość tę cechuje zazwyczaj odmienna percepcja teologiczna, czyli chociażby inna w stosunku do polskiej czy tym bardziej prawosławnej. W ostatniej części rozdziału jest przedstawiona myśl ekoteologiczną Goriczewej, gdzie następuje zestawienie i rodzaj reinterpretacji ukształtowanej tradycji europejskiej i rosyjskiej. Na szczególną uwagę zasługuje tu uwzględnienie utrwalonych postaw ekologicznych typowych dla prawosławia w całości, jak i w samej Rosji, które Goryczewa przyjmuje bardzo osobiście i wprost.

Rozdział trzeci dotyczy *Zooteologii*, w którym zastosowano metodę badawczą opartą na interdyscyplinarnych dokonaniach interpretacyjnych. Początkowo postawiono na doprecyzowanie samego pojęcia oraz jego zestawienie z ekoteologią, animal studies i filozofią dla porównania szczególnego zakresu tematycznego. Kolejna część pracy obejmuje polską recepcję terminu teologia zwierząt w odniesieniu przede wszystkim do intuicji twórczej Andrew Linzey'a i szerszego kontekstu badań rzeczowych prowadzonych w krajach Zachodu. Na koniec dochodzi do wyodrębnienia i analizy zooteologicznej myśli Goriczewej,

jako pierwszej autorki rosyjskojęzycznej kręgu prawosławia rosyjskiego zajmującej się kwestią zwierzęcą.

W czwartym rozdziale jest mowa o *Genologii*, która ma wpływ na identyfikację gatunków, jakie wykorzystuje Goriczewa. W tym celu ukazano właściwe przymioty rosyjskiej eseistyki i jej znaczenie dla tamtego literaturoznawstwa. Podkreślono wartość eseistyki Goriczewej należącej do kulturowo-religijno-filozoficznego fenomenu i posiadającej własny kod historyczny, religijny, mentalny, ekoteologiczny i ekozoologiczny. Dzięki temu można klasyfikować różne typy esejów, którymi posługuje się myślicielka i najważniejsze odkrywać w tzw. zwierzęcej eseistyce nową formę gatunkową. O czym przekonuje porównanie m. in. eseju *One nie opuścili raj* z esejem *Pierwszy stopień Lwa Tolstoja*. W podsumowaniu ostatniej części pracy zauważono, że treści eseistyczne Goriczewej w przeciwieństwie do problematyki genologicznej stanowią zasadniczą inicjatywę, także ze względu na możliwość nowych odkryć w zakresie zooteologicznym.

W zakończeniu pracy doktorant wykazuje, że koncepcja zooteologii rosyjskiej myślicielki charakteryzuje się własną autonomią i oryginalnością, ponadto wypełnia kryterium autorskiej teorii *primus inter pares*. Jednocześnie problematyka zooteologiczna ze względu na swój interdyscyplinarny charakter staje się, zarówno dla ludzi nauki i jej promotorów, niezwykle wymagająca i zobowiązuje do swobodnego poruszania się w wielod dziedzinowym spektrum naukowym.

Całościowy pogląd na temat pracy, strukturę, jej właściwości i znaczącą bibliografię pozwala stwierdzić, że jest to dokonanie naukowe prawidłowo skonstruowane i bardzo rzetelnie zrealizowane. Oprócz dociekania i popularyzacji eseistycznej twórczości rosyjskiej uczonej wychodzi ono zdecydowanie naprzeciw konkretnej dziedzinie poznania. Przy tym nie mniej istotnym jest fakt, że tu chodzi o opisowy paradygmat należący do osoby (T. Goriczewa) związanej z dziedzictwem duchowym, tożsamością kulturową i wizją teologiczną całkiem innego (wschodniego) rodzaju. Dzięki temu może z pewnością stać się impulsem do nowych poszukiwań i zgłębiania zooteologii na płaszczyźnie porównawczej i systematyczno-naukowej.

2. Naukowa innowacyjność i oryginalność

Rozprawa doktorska K. Małka w związku z tym, że stanowi w Polsce, a nawet można przyjąć w skali światowej, pionierskie studium z zakresu zooteologii Tatiany Goriczewej znamionuje wszak cechy innowacyjne i oryginalne. Jej pojawienie się stwarza dotąd nieznaną perspektywę odnośnie recepcji teologii zwierząt jako nowej dyscypliny badawczej. Mającej przed sobą obiecującą przyszłość, lecz na razie słabo zaadaptowanej nie tylko na gruncie polskim. Podjęcie kwestii „zwierzęcej” z bogactwa szerokich zainteresowań rosyjskiej pisarki, jak zaznacza doktorant, sprzyjało zarazem zapoznaniu się i wzięciu pod uwagę jej poglądów na tematy: antropologiczne, filozoficzne, ekologiczne, teologiczne, czy z zakresu animal studies i posthumanizmu (s. 12). Nie oznacza to, że ułatwiało ono zadanie co do interpretacji i wyprowadzenia orientacyjnych tez w kontekście zooteologii. W szczególności, że doktorant starał się nie pozostawać obojętnym na rzeczywistość stosunkowo względnej znajomości twórczości rosyjskiej pisarki (poświęconej zwierzętom) w polskim środowisku naukowym (s.12).

We wstępie pracy przedstawiono dokładnie założenia badawcze i szeroki przegląd dotychczasowych osiągnięć na tym polu. Jednak można by się zastanawiać, czy w wymiarze opisowym nie mamy do czynienia w pewnym nadużyciu?. Zważywszy, że nastąpiło

nadmierne rozszerzenie części wprowadzającej. Podobnie sytuacja wygląda w odniesieniu do zakończenia, co poniekąd zaprzecza zasadom metodologicznym. Aczkolwiek powyższe zobrazowanie pozwala czytelnikowi osiągnąć wyższy stopień zorientowania w sugestywnej twórczości Goriczewej, jej oddziaływaniu na różne środowiska naukowe oraz wobec stanu aktualnych badań szczególnie o profilu ekoteologicznym i zooteologicznym. Ważnym elementem wstępu jest również określenie metod naukowych: hermeneutyka biblijna, patrystyczna i jako bardziej pomocnicza krytyczna analiza dyskursu (KAD), które doktorant wykorzystuje podczas pisania pracy (s. 28). Te metody spełniają swoją funkcję względem realizowanego przedsięwzięcia badawczego.

Zasadniczy korpus pracy ułożony w cztery segmenty został pomyślany z intencją jak najbardziej wiernego i efektywnego otworzenia, zinterpretowania i wnioskowania o teologii zwierząt ujętej w eseistycznej twórczości Goriczewej. Jedną wątpliwość nasuwa się w stosunku do czwartego rozdziału, czy znajduje się on na właściwym miejscu i czy nie należało go zamieścić na początku albo nieco zmienić układ pierwszego rozdziału? Wydaje się, że wówczas praca mogłaby otrzymać jeszcze większą przejrzystość. Jeśli chodzi o podstawowe składowe opracowania, czyli treściową, logiczną i celową, to spełnia ono najwyższe wymagania stawiane tego typu badaniom naukowym. Przede wszystkim trzeba podkreślić, że do przestrzeni publicznej zostaje wprowadzone dzieło o wyjątkowej tematyce i charakterystyce. Już samo skupienie uwagi na tzw. zwierzęcej eseistyce Goriczewej, obecnie ciągle jeszcze słabo rozpowszechnionej, wzbudza duże uznanie. Jednocześnie wskazuje na odwagę i determinację, aby zająć się obiektywnie niszową dziedziną nauki. Wraz z tym analiza problemu w perspektywie teologicznej podnosi jeszcze bardziej nowatorski charakter pracy.

Zaangażowanie w tak znaczący i pożyteczny projekt musiało bezsprzecznie wiązać się z określoną wizją i kreatywnością, które przynależą doktorantowi. W pierwszym rzędzie należy wskazać na wybitną znajomość literatury źródłowej, która stanowiła punkt wyjścia w jego poszukiwaniach badawczych. Właściwe odczytanie meritum treści natury „zwierzęcej” w przekazie rosyjskiej myślicielki. Ponadto rzetelne porównanie idei twórczych różnych autorów celem uwypuklenia rzeczywistych cech ekoteologicznych i zooteologicznych w twórczości Goriczewej. Odpowiednie przygotowanie w tym względzie jeszcze mocniej stymulowało K. Małką do zaczerpnięcia z kontekstu i argumentacji teologicznej. W tej materii porusza się on nadzwyczaj zręcznie i z ogromnym wyczuciem przedmiotu. Można odnieść wrażenie, że jest to jego żywioł i zarazem program samospelnienia naukowego. A szczególną uwagę wzbudza tu opanowanie historycznego rozwoju myśli teologicznej oraz w dużym stopniu dyskursu teologicznego i filozoficzno-teologicznego. Skądinąd istniejących różnic i odmienności interpretacyjnych wewnątrz chrześcijaństwa. Wreszcie imponująca zdolność do „uwalniania” wątków teologicznych z sytemu ściśle dogmatycznego i napelniania nimi choćby takiej dziedziny, jak ekologia i zoologia.

a. Koncepcja twórcza

Świadomość tego, że poglądy Goriczewej w sprawie zwierząt zostają jedynie zarysowane w niewielu rozproszonych artykułach (s. 26), wydaje się jeszcze bardziej skłoniła doktoranta, aby się do nich odnieść i je uformować pod względem teologicznym. Rzecz dotyczy w ogóle prawosławnej teorii o stworzeniu, ale także stosunku instytucjonalnego prawosławia wobec ekologii i świata zwierząt (por. s. 136). Istotnym założeniem podjętego działania, jak podkreślono, była chęć wyodrębnienia oryginalnych poglądów filozofki od tych

zapożyczonych z myśli zachodnich filozofów i teologów, które ona transponuje na płaszczyznę prawosławną oraz weryfikacja możliwości zmiany mentalnościowej wschodniego chrześcijaństwa na biocentryczne (por. s. 29-30). W ten sposób udało się unaocznić rzeczywisty charakter i niezależność poglądowną Goriczewej w stosunku do teologii zwierząt. Równocześnie ukazać prawdziwy związek z tematyką zwierzęcą jej ugruntowanych teorii i przemyśleń antropologicznych, filozoficznych, religioznawczych, itp. Jako znamienne osiągnięcie trzeba wymienić także przedstawienie stanowiska doktrynalnego i praktycznego prawosławia rosyjskiego względem bytu stworzonego. Widoczną daleko idącą tu wstrzeźliwość, a nawet w pewnym sensie neutralność względem problematyki ekoteologicznej i zooteologicznej. Co wywoływało niejednokrotnie ze strony T. Goriczewej niezrozumienie, rozczarowanie i stanowczą krytykę. Poza tym ustalono w wyniku porównania współczesnej zachodniej ideologii proekologicznej i prostworzeniowej z prawosławną rosyjską występujące między nimi różnice i rozbieżności.

b. Autonomia kreacyjna

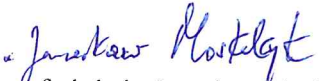
Niepomiernym wkładem doktoranta, który dokumentuje praca, jest próba „zdefiniowania zooteologii jako subdyscypliny religioznawczej bądź teologicznej, analizującej istoty nie-ludzkie jako samodzielne podmioty religijności oraz w odniesieniu do człowieka i bóstwa. Równocześnie badającej religijny kontekst powstania zwierząt przedstawiany w świętych księgach i tradycji, rolę, jaką pełni ich istnienie, możliwości zbawienia istot nie-ludzkich oraz moralną ocenę relacji, w jakie wchodzi z człowiekiem” (s. 164). Dzięki temu substancjalne dowodzenie znacznie wykracza poza indywidualny światopogląd zooteologiczny, związany z eseistyką Goriczewej. Wywiera także niezrównany wpływ na kształtowanie nowej subdyscypliny jako odrębnego nurtu, jednocześnie ściśle korespondującego z innymi kierunkami naukowymi. W oparciu o szeroko pojęte chrześcijaństwo i doktrynę religii monoteistycznych dochodzi do wypracowania niestandardowego modelu postrzegania świata zwierząt, w którym to człowiek nie dominuje, ani nie jest wyizolowany. Na co wyraźnie wskazuje rosyjska myślicielka uznając człowieka za zwierzę, a zarazem dostrzega osobowość zwierząt oraz wyróżnia istotę ludzką ilościowo na tle innych stworzeń żyjących, a nie jakościowo (por. s. 99). Cały proces badawczy i treść opracowania zostały wzmocnione naukowym aparatem krytycznym (s. 43, 103, 156, 180, 187, 272), który jedynie podnosi wartość pracy.

3. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorka mgr Krzysztofa Małka należy do istotnie pogłębionych, dojrzałych i intrygujących prób badawczych. Jest to dokonanie w pełni autorskie i oryginalne, które stanowi miarodajny wkład naukowy w dziedzinę zooteologiczną i ekoteologiczną. Prezentuje wszelkie atuty autorytatywnego odkrycia w zakresie eseistyki „zwierzęcej” rosyjskiej myślicielki Tatiany Goriczewej. Merytoryczna i metodologiczna strona pracy spełnia wszystkie wymogi przewidziane art. 187. p. 1—2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku. Dając tym samym podstawę do jednoznacznego poparcia wniosku o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie wnoszę o uznanie dysertacji mgr Krzysztofa Małka pt: *Prawosławna teologia zwierząt w eseistyce Tatiany Goriczewej, Sosnowiec 2025* za wyróżniającą. W mojej opinii przemawiają za tym następujące względy: 1. Pionierskie badanie w zakresie teologii zwierząt,

które ostatecznie opiera się na doktrynalnej idei rosyjskiej myślicielki. 2. Całkowicie oryginalna praca o charakterze pogładowym i porównawczym. 3. Inspirujące osiągnięcie, które staje się aktualnym wyzwaniem do nowych poszukiwań twórczych w aspekcie zooteologii.

Poznań, 04.07.2025

Ks. prof. dr hab. Jarosław Moskalyk
Wydział Teologiczny UAM Poznań